

דיגמונד פרויד

השלילה

האופן שבו פצייניטים מציגים לפנינו את העולה בדעתם¹ בעת העבודה האנליטית, מספק עילה לכמה אבחנות מעניינות. "אתה תחשוב עכשיו שאני רוצה לומר דבר מעליב, אבל באמת זו לא כוונתי." אנו מבינים שכאן נהדפת – באמצעות השלכה – מחשבה שעלתה בדעת הפציינט. או: "אתה שואל מי יכולה להיות הדמות הזו בחלום. האם – לא." אנו מעמידים דברים על דיוקם: זו האם, אם כן. אנו נוטלים לנו את החופש להתעלם בפרשנותנו מן השלילה, ולשלול את התוכן הטהור של המחשבה. כאילו אמר הפציינט: "אמנם האם עלתה בדעתי בנוגע לדמות זו, אבל אין לי חשק להעניק משקל למחשבה זו. לעתים אפשר לקנות לנו הבהרה מבוקשת של מודחק-לא-מודע בדרך מאוד נוחה. שואלים: מהו הדבר שהוא בעיניך הלא סביר ביותר במצב זה? מה היה הדבר שהיית אז הכי רחוק ממנו? אם הפציינט נופל בפח ונוקב בשם הדבר שבו הוא מאמין פחות מכל – כמעט תמיד הוא מתוודה על האמת. משלימה יפה לניסוי זה נוצרת פעמים רבות אצל נירוטיקן כפייתי אשר החל זה כבר בהבנת הסימפטומים שלו. "אני סובל מרעיון כפייתי חדש. מיד עלה בדעתי שיכולה להיות לו משמעות פלונית. אבל לא, זו אינה יכולה להיות המשמעות הנכונה, אילו היתה, לא היתה עולה בדעתי." מה שהוא פוסל בנימוק שאווננו קלטה בטיפול הוא כמובן מובנו הנכון של הרעיון הכפייתי החדש. רעיון או תוכן מחשבתי מודחקים יכולים אם כן לחדור להכרה, בתנאי שהם ניתנים לשלילה. השלילה היא דרך להתוודע אל המודחק, למעשה היא כבר ביטול של ההדחקה, ואולם ברור שאין היא קבלה של המודחק. כאן אפשר לראות את הפיצול בין הפונקציה השכלית לבין התהליך האַפְקָטִיבי. בעזרת השלילה מושבת לקדמותה רק תולדה אחת של תהליך ההדחקה – שתוכנה הרעיוני לא מגיע אל ההכרה. התוצאה היא סוג של קבלה שכלית של המודחק,

1 מה שנהוג לכנות "אסוציאציות חופשיות".

בעוד מה שמהותי להדחקה מתמיד.² במשך העבודה האנליטית אנו מצליחים, פעמים רבות, ליצור שינוי אחר, חשוב מאוד ודי מתמיה, של אותו מצב. עולה בידינו לגבור גם על השלילה, ולגרום לקבלה שכלית גמורה של המודחק – בכך לא בוטל עדיין תהליך ההדחקה עצמו.

כיוון שהחיוב או השלילה נמנים עם מטלותיה של פונקציית השיפוט (השכלית), הובילו אותנו ההערות שלעיל למקורה הפסיכולוגי של פונקציה זו. לשלול דבר מה בשיפוט, ביסודו של דבר משמעו: זהו דבר שיותר מכל הייתי רוצה להדחיק. הגינוי הוא התחליף השכלי להדחקה, הלאו שבו – סימן ההיכר שלה, כתב היוחסין, כמו Made in Germany. באמצעות סימן השלילה משחררת המחשבה את עצמה ממגבלותיה של ההדחקה, ומעשירה את עצמה בתכנים החיוניים לה לשם פעולתה התקינה.

על פונקציית השיפוט מוטל מעיקרה לקבל שתי החלטות: היא צריכה לייחס לדברים תכונות או לשלול את קיומן בהם, והיא צריכה לאשר את קיומם במציאות של דימויים או לכפור בזו. התכונה שיש להחליט לגביה יכולה להיות במקורה טובה או רעה, מועילה או מזיקה. אפשר לבטא זאת בשפת הדחפים הקדומים ביותר, הדחפים האוראליים: את זה אני רוצה לאכול או לירוק, ובגלגול מה: לזה אני רוצה לתת דריסת רגל בתוכי או את כניסתו של זה אני רוצה לחסום. ואם כך: זה צריך להיות בתוכי או מחוצה לי. כפי שהסברתי ביתר פירוט בעבר, האני המשתוקק רוצה להפנים כל דבר טוב, להשליך מעליו כל דבר רע. הרע, מה שזר לאני, מה שמצוי מחוצה לו, זהה לו בשלב ראשון.³

ההחלטה השנייה של פונקציית השיפוט, ההחלטה לגבי קיומו במציאות של דבר שאותו אנו משווים בנפשנו, היא אינטרס של האני-המציאותי הסופי, המתפתח מתוך האני-המשתוקק התחילי (בחינה-נוכח-המציאות [Realitätsprüfung]). כעת לא מדובר עוד בשאלה אם יש לקבל רושם כלשהו (דבר) אל תוך האני אם לאו, אלא אם אפשר למצוא גם בתחום הרשמים (המציאות) דבר מה המצוי באני כדימוי. אנו רואים כי זוהי שוב שאלה של פנים וחוץ. הלא-מציאותי, הסובייקטיבי, המדומה גרידא, מצוי בפנים

2 אותו התהליך עצמו הוא השוכן בבסיס התהליך המוכר של ה"זימון". "כמה טוב שלא היתה לי מיגרנה כל-כך הרבה זמן!" אלא שזוהי הודעה מקדימה על התקף שכבר חשים בהתקרבו, אך עדיין אין רוצים להאמין בכך.

3 השווה לפירוט בעניין זה ב"דחפים וגורלותיהם של דחפים".

בלבד; האחר ממנו, המציאותי, מצוי גם בחוץ. בהתפתחות זו נדחית ההתייחסות לעקרון העונג. הניסיון לימד כי חשוב לא רק אם לדבר (לאובייקט של סיפוק) יש התכונה ה"טובה", ואם כך הרי ראוי לקבלו אל תוך האני, אלא גם אם הוא מצוי בעולם החיצון, כך שאפשר לקנות עליו שליטה במקרה הצורך. כדי להבין השתלשלות זו יש להיזכר בכך שמוצא כל הדימויים ברשמים, שהדימויים הינם חזרה על הרשמים. במקורו, קיומו של הדימוי הוא כבר ערוכה למציאות המדומה בו. ההנגדה בין סובייקטיבי לאובייקטיבי אינה קיימת מלכתחילה. היא אינה נוצרת אלא בשל יכולתה של החשיבה להנכיח שוב רושם כלשהו מן העבר באמצעות רפרודוקציה שלו בדמיון, אף כי אין צורך שהאובייקט יישאר בחוץ. התכלית הראשונה, המיידית, של הבחינה-נוכח-המציאות אינה אם כן לאתר אובייקט תואם לדימוי ברשמי המציאות, אלא לאתר שוב את האובייקט, לוודא כי הוא עדיין נמצא. תרומה נוספת להתרחקות הסובייקטיבי מן האובייקטיבי נובעת מיכולת אחרת של כושר החשיבה. ייצורו מחדש של רושם בעזרת כוח הדימוי אינו תמיד חזרה נאמנה עליו. תיתכן מודיפיקציה של הרושם באמצעות השמטות ושינויו על-ידי התכת כמה אלמנטים. הבחינה-נוכח-המציאות תבדוק מה היקפם של עיוותים אלה. בחינה-נוכח-המציאות מופעלת משום שאובייקטים שהביאו פעם סיפוק מציאותי הולכים לאיבוד.

השיפוט הוא הפעולה השכלית המחליטה בעניין בחירת הפעולה המוטורית, שימת קץ לפסק-הזמן-למחשבה (Denkaufschub), והמובילה מחשיבה לפעולה. גם בפסק-הזמן-למחשבה דנתי במקום אחר. בזה יש לראות פעולה ניסיונית, מישוש מוטורי ללא תוצרי לוואי. נהרהר בדבר: היכן קודם לכן ביצע האני מישוש מעין זה, היכן רכש את הטכניקה שהוא מיישם כעת בתהליכי המחשבה? דבר זה התרחש בקצוותיו החשים של המנגנון הנפשי, ברשמי החושים. הנחתנו היא שתפיסת רשמים אינה תהליך פאסיבי טהור, אלא שהאני שולח באופן סדיר מנות קטנות של הטענה אל המערכת התפיסתית, ובאמצעותן הוא טועם את הגירויים החיצוניים, על מנת לסגת חזרה אל עצמו. לאחר כל גיחה ממששת כזו.

חקר השיפוט פותח בפנינו, אולי לראשונה, מבט אל היווצרותה של הפונקציה השכלית מתוך ניעות הדחף הראשוניות. השיפוט הוא פיתוח, שתועלתו בצדו, של מה שבמקור היו הכלה באני ודחייה ממנו על פי עקרון העונג. הקוטביות בו נדמית כתואמת את הניגוד בין שתי קבוצות הדחפים שאנו מניחים. החיוב – כתחליף לאיחוד – משתייך לארוס, השלילה – יורשתה של הדחייה – משתייכת לדחף ההרס. את יצר השלילה הכללי, את הנגטיביזם של פסיכויטים מסוימים, יש להבין ככל הנראה כסימן לפירוקם של דחפים

באמצעות סילוק המרכיבים הליבידינליים שבהם. ואולם, פעולתה של פונקציית השיפוט מתאפשרת רק באמצעות העובדה שיצירת סמל השלילה התירה למחשבה מידה ראשונה כלשהי של עצמאות מהצלחותיה של ההדחקה, ובכך גם מכבליו של עקרון העונג.

לתפיסה זו של השלילה תואמת היטב העובדה שבאנליזה אין נתקלים ב"לא" שמקורו בלא-מודע, וכי ההכרה בלא-מודע מצד האני מתבטאת בנוסחה המכילה שלילה. אין הוכחה ניצחת יותר לחשיפתו המוצלחת של הלא-מודע, מתגובת הנתון לאנליזה במשפט: כזה דבר לא חשבתי, או: על זה לא חשבתי (אף פעם).

מגרמנית דנית דותן